

सामाजिक विज्ञान

धोरण : 9

पाठ: 11

भारतनुं न्यायतंत्र स्वाध्याय

પ્રશ્ન : 1 નીચેના પ્રશ્નોના ટ્રંકમાં જવાબ આપો :

(1) સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશોની નિમણૂકની લાયકાતો જણાવો.

- સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશો તરીકેની નિમણૂક માટે જરૂરી લાયકાતો :
- તે ભારતનો નાગરિક હોવો જોઈએ.
- તેની વય 65 વર્ષથી વધુ ન હોવી જોઈએ.

- તણે કોઈ પણ રાજ્યની વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ તરીકે ઓછામાં ઓછાં 5 વર્ષ સર્વા સેવા બજાવી હોવી જોઈએ.
- તણે કોઈ પણ રાજ્યની વડી અદાલતમાં ઓછામાં ઓછા 10 વર્ષ સુધી સર્વા વકીલાત કરી હોવી જોઈએ. રાજ્યપ્રમુખના મત મુજબ તે પ્રસિદ્ધ ધારાશાસ્ત્રી હોવે જોઈએ.

(2) સર્વોચ્ચ અદાલતનાં મૂળભૂત ક્ષેત્રાધિકાર હેઠળની સત્તાઓ
વિશે જણાવો.

- સર્વોચ્ચ અદાલત મૂળભૂત ક્ષેત્રાધિકાર હેઠળ નીચે પ્રમાણે
સત્તાઓ ભોગવે છે.
- તે સંઘસરકાર કે સંઘના એક કે તેથી વધુ રાજ્યો વચ્ચેના
ઝડપી કે મતબેદોનો નિકાલ લાવે છે.

- એક તરફ સંઘસરકાર તથા એકશી વધારે રાજ્યો અને બીજું તરફ સંઘનાં એકશી વધુ રાજ્યો હોય, તો સર્વોચ્ચ અદાલત તેમની વચ્ચેના મતભેદોનો નિકાલ કરે છે. તે સંઘનાં બેથી વધુ રાજ્યો વચ્ચેના મતભેદોનો નિકાલ લાવે છે.
- તે સંઘસરકારની કોઈ પણ કાયદાકીય કે બંધારણીય કાયદેસરતાને લગતા તમામ પ્રશ્નો અંગેના ચુકાણ આપે છે.
- તે નાગરિકોના મૂળભૂત હકોનું રક્ષણ અને જતન કરે છે.

- મૂળભૂત હકોના ભંગ બદલ તે હજર હુકમ, મનાઈ હુકમ,
અધિકારભંગ હુકમ, પ્રતિબંધ હુકમ, કર્તવ્ય હુકમ વગેરે
હુકમો કાઢવાની સત્તા ધરાવે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના
ચુકાદા આખરી હોય છે, તેને અન્યત્ર પડકારી શકતા નથી.
- તે બધા માટે શિરોમાન્ય હોય છે.

(3) સર્વોચ્ચ અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર બહારની વિગતો વિશે જણાવો.

➤ રાજ્ય-રાજ્ય વચ્ચેના કે રાજ્યો-રાજ્ય કે રાજ્ય-રાજ્યો કે
રાજ્યો-રાજ્યો વચ્ચેના નદીના પાણીની વહેંચણી તેમજ
તેના ઉપયોગ બાબતો અંગેના વિવાદો ઉકેલવાની સત્તા
સર્વોચ્ચ અદાલતની હક્કમત બહાર છે. (તે માટે અલગ
પાણી ન્યાયપંચ (ટ્રિબ્યુનલો) ચુકાદા આપે છે.)

(4) મહાભિયોગની કાર્યવાહી સમજાવો.

- રાજ્યપ્રમુખ દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશોને માત્ર સાબિત થયેલી ગેરવર્તણુક, બિનકાર્યક્ષમતા કે બંધારણીય મર્યાદાઓના ભંગના આધારે મહાભિયોગની કાર્યવાહીથી હોઇ પરથી ફર કરી શકાય છે.
- સંસદનાં બંને ગૃહોમાં તેના કુલ તેમજ હાજર રહેલા અને મતદાન કરતા સભ્યોની 2/3 બહુમતીથી પસાર કરેલા ઠરાવને આધારે જ સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશને તેમના હોઇ પરથી ફર કરી શકાય છે.

- આ વિધિને 'મહાલિયોગની કાર્યવાહી' કહે છે.
- મહાલિયોગની કાર્યવાહી દરમિયાન સંબંધિત ન્યાયાધીશને સંસદમાં હજર રહીને પોતાના બચાવમાં નિવેદન કરવાની તક આપવામાં આવે છે.

(5) ફોજદારી દાવા અંગેની અપીલમાં સર્વોચ્ચ અદાલતની સત્તાઓ વર્ણવો.

- ફોજદારી દાવા અંગેની અપીલમાં સર્વોચ્ચ અદાલતની સત્તાઓ આ મુજબ છે :
- ફોજદારી દાવાના ચુકાદમાં રાજ્યની વડી અદાલતે આરોપીને ફાંસીની સજા ફરમાવી હોય અને અપીલ કે પુનઃવિચાર માટે પ્રમાણપત્ર આપ્યું હોય તો એ ચુકાદા વિરુદ્ધ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ કરી શકાય છે.
- કોઈ પણ રાજ્યની વડી અદાલતમાં ચાલતા મુકદમાને સર્વોચ્ચ અદાલત પોતાની અદાલતમાં તબદીલ (Transfer) કરી શકે છે.

(6) વડી અદાલતોના ન્યાયાધીશોની લાયકાતનાં ધોરણો વર્ણવો.

- તે ભારતનો નાગરિક હોવો જોઈએ.
- તેની વય 62 વર્ષથી વધુ ન હોવી જોઈએ.
- તેણે નીચલી અદાલતોમાં ઓછામાં ઓછાં 10 વર્ષ સુધી ન્યાયાધીશ તરીકે કામ કર્યું હોવું જોઈએ
- કોઈ પણ રાજ્યની વડી અદાલતમાં ઓછામાં ઓછાં 10 વર્ષ સુધી વકીલાત કરી હોવી જોઈએ.
- રાજ્યપ્રમુખના મત મુજબ તે પ્રસ્તુત ધારાશાસ્ત્રી હોવો જોઈએ.

(7) તાબા હેઠળની વિવિધ અદાલતો જણાવો.

➢ રાજ્યની વડી અદાલત (હાઇકોર્ટ) ની હકુમતમાં રહેલી અને
તેના અંકુશ નીચે કામ કરતી તાબાની અદાલતોમાં રાજ્યની
તમામ જિલ્લા અદાલતો અને તાલુકા અદાલતોનો સમાવેશ
થાય છે. દરેક જિલ્લામાં ફેજદારી અને દીવાની અદાલતો
હોય છે.

➤ ફોજદારી અદાલતોમાં તેની હક્કુમત નીચે પ્રથમ વર્ગના ન્યાયાધીશ અને દ્વિતીય વર્ગના ન્યાયાધીશની અદાલતો, મામલતદાર અને એક્ઝિક્યુટિવ મેજિસ્ટ્રેટ કોર્ટ હોય છે. આ ઉપરાંત તાબાની અદાલતોમાં ફાસ્ટ ટ્રેક કોર્ટ, પોટા કોર્ટ, સ્મોલ કોર્ઝ કોર્ટ, ફેમિલી કોર્ટ, લેબર કોર્ટ ડ્રિબ્યુનલો (ખાસ અદાલતો) પણ હોય છે.

પ્રશ્ન : 2 નીચેના વિધાનો સમજવો :

- (1) ન્યાયતંત્ર લોકશાહીની આધારશિલા છે.
- ભારતીય સમવાયતંત્રી લોકશાહીમાં બંધારણ અને
નાગરિકોના મૂળભૂત હકોનું રક્ષણ કરવા તેમજ કેન્દ્ર અને
રાજ્ય વચ્ચે અથવા રાજ્ય-રાજ્ય વચ્ચે સત્તાઓ અને
કાર્યક્ષેત્ર અંગે કોઈ ઘર્ષણો ઉભાં થાય તો તેનો બંધારણીય
ઉકેલ લાવવા માટે સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ ન્યાયતંત્રની

જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. આ ન્યાયતંત્ર કાયદાની કોઈ
કલમ કે જોગવાઈની બંધારણીય સુસંગતતા તપાસે છે અને
તેનું અર્થઘટન કરે છે. ધારાસભા અને કારોબારી દ્વારા
બંધારણીય મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન ન થાય તેનું ન્યાયતંત્ર
ધ્યાન રાખે છે. આમ, ભારતનું ન્યાયતંત્ર લોકશાહીની
આધારશીલ છે.

(2) સર્વોચ્ચ અદાલત બંધારણ અને નાગરિકોના હકોના રક્ષક-વાલી છે.

► દેશની સરકાર બંધારણ અનુસાર કાર્ય કરે છે કે નહિ તેમજ નાગરિકોના મૂળભૂત હકોનું રક્ષણ થાય છે કે નહિ તે જોવાનું કાર્ય સર્વોચ્ચ અદાલતનું છે. તેથી તે બંધારણ અને નાગરિકોના મૂળભૂત હકોના રક્ષક - વાલી ગણાય છે.

(3) વડી અદાલત કડીરૂપ સ્થાન ધરાવે છે.

➤ ભારતની સંઘીય શાસનપદ્ધતિમાં સમગ્ર દેશ માટે સર્વંગ, સુગૃસ્તિત,
એકસૂત્રી અને સ્વતંત્ર પિરામિડ સ્વરૂપનું ન્યાયતંત્ર છે. કેન્દ્ર કક્ષાએ
ટોચ પર દેશની સર્વોચ્ચ અદાલત છે, મધ્યમાં વડી અદાલત છે અને
પાયામાં જિલ્લા અદાલતો તથા તાબાની અદાલતો છે. વડી અદાલત
જિલ્લા અદાલતોની અપીલો સાંભળે છે અને તેના ચુકાદાઓ આપે છે,
જ્યારે વડી અદાલતોની અપીલો સર્વોચ્ચ અદાલત સાંભળે છે અને
તેના ચુકાદાઓ આપે છે. આમ, ભારતના ન્યાયતંત્રમાં વડી અદાલત
કડીરૂપ છે.

(4) લોકઅદાલતો આકર્ષણનું કેન્દ્ર બની છે.

➤ સ્થાનિક કક્ષાએ સમાજના ગરીબ અને શોષિત લોકોને સરળ રીતે, ઝડપી અને સસ્તો ન્યાય મળે તે હેતુથી લોકઅદાલતોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. લોકઅદાલતોમાં સ્થળ પર જ બને પક્ષો વચ્ચે સમાધાન કરાવવામાં આવે છે. અહીં બંને પક્ષોનું હિત અને માન જળવાય છે. બંને પક્ષોમાંથી કોઈની જુત કે હાર હોતી નથી. વધોશી વિલંબમાં પડેલા કેસોનો ઝડપી અને બિનખર્યાળ નિકાલ થાય છે. વળી, લોકઅદાલતોના ચુકાદાઓને કાનૂની પીઠબળ પૂરું પાડવામાં આવ્યું છે, આ બધાં કારણોસર લોકઅદાલતો આકર્ષણનું કેન્દ્ર બની છે.

(5) ધારાસભા અને કારોબારી બેજવાબદાર બને ત્યારે

ન્યાયતંત્રની સક્રિયતા આશીર્વાદરૂપ બને છે.

➤ કેટલીક વાર ધારાસભા બહુમતી સંખ્યાના જોરે આપખુદ બનીને જનકલ્યાણને અવરોધે એવો કાયદો બનાવે અને કારોબારી તેનો અમલ કરે ત્યારે ન્યાયતંત્રમાં તેને પડકારવામાં આવે છે. એ સમયે ન્યાયતંત્ર કાયદાની બંધારણીય સુસંગતતા તપાસે છે. જો તે ગેરબંધારણીય

હોય, તો તે તેને રદ્બાતલ કરે છે. આમ, ન્યાયતંત્ર નિષ્પક્ષ
અને નિર્ભય રીતે ન્યાય આપી પોતાની સક્રિયતા દાખવે છે.
આથી એમ કહી શકાય કે, ધારાસભા અને કારોબારી
બેજવાબદાર બને ત્યારે ન્યાયતંત્રની સક્રિયતા આશીર્વાદરૂપ
બને છે.

(6) સર્વોચ્ચ અદાલત નજીરી અદાલત ગણાય છે.

- સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ અને નિર્ણયો કાયમી દસ્તાવેજો ગણાય છે.
- એ ચુકાદાઓ અને નિર્ણયો દેશના તમામ નાગરિકો અને દેશની બધી અદાલતોને માટે બંધનકર્તા હોય છે તેમજ તેમને નમૂનારૂપ ગણી બીજુ અદાલતો તેમને આધારે ચુકાદાઓ આપે છે.

- સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ અને નિર્ણયોનો ભંગ કરનારને તે સર્વોચ્ચ અદાલતના તિરસ્કાર માટે શિક્ષા કરી શકે છે.
- સર્વોચ્ચ અદાલત દરેક પ્રકારના મુકદમાઓ આપેલ ચુકાદાની નોંધ (Record) રાખે છે અને તને ગોઝેટમાં પ્રકાશિત કરે છે.

(7) સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશો નિવૃત્તિ બાદ પણ કોઈ પણ કોર્ટમાં વકીલત કરી શકતા નથી.

➤ સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશોનો મોબો અને પ્રતિષ્ઠા ઘણા ઊચા દરજાનાં બનાવવામાં આવ્યાં છે. એક વખત જે વ્યક્તિએ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં ન્યાયાધીશ તરીકે કામ કર્યું હોય અને ત્યારપણી તે કોઈ પણ અદાલતમાં વકીલ તરીકે કામ કરે, તો તે અદાલતના ન્યાયાધીશો અજાણતાં

પણ તેની શેહ-શરમમાં આવી જય અને કદાચ તેની
તરફેણમાં પક્ષપાતલથું વલણ દાખવી બેસે. આથી
બંધારણમાં કરેલ જોગવાઈ પ્રમાણે સર્વોચ્ચ અદાલતના
ન્યાયાધીશો નિવૃત્તિ બાદ પણ કોઈ પણ કોઈમાં વકીલાત
કરી શકતા નથી.

પ્રશ્ન : 3 દ્રુત નોંધ લખો :

(1) ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા

► દેશના કારોબારી તંત્રની લાગવગા, શેહ-શરમ, લાલચ કે દબાણમાં આવ્યા વિના ન્યાયાધીશો નિષ્પક્ષ, તટસ્થ, પ્રામાણિકપણે અને નિર્ભય રીતે ન્યાય આપી શકે. પોતાની ફરજો બજાવી શકે તેમજ લોકોને સાચો, પારદર્શીય અને ઝડપી ન્યાય આપી શકે તે માટે ન્યાયતંત્રને કારોબારીથી સ્વતંત્ર રાખવામાં આવ્યું છે. ભારતના બંધારણમાં ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા માટે કેટલીક જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે,

➤ અલબત્ત, કારોબારી તંત્ર દ્વારા નિયત કરવામાં આવેલાં
લાયકાતનાં ધોરણોને આધારે તેમજ સુસ્થાપિત વિધિ
મુજબ બંધારણીય જોગવાઈઓને આધીન રહીને
ન્યાયાધીશોની નિમણુક કરવામાં આવે છે. પરંતુ કારોબારી
તંત્ર તેમને હોદા પરથી રદ કરી શકતું.

- ન્યાયાધીશો 65 વર્ષની ઉંમર સુધી પોતાના હોદા પર રહી શકે છે. તેમના પગાર-ભથ્થાં, નોકરીની શરતો, બઢતી, બદલી, નિવૃત્તિના લાભો, પેન્શન ફંડ વગેરે બાબતોમાં કોઈ ફેરફાર થઈ શકતો નથી.
- ન્યાયાધીશોની ફરજ દરમિયાન તેમના વર્તન અંગે સંઘ ની સંસદમાં કે રાજ્યની વિધાનસભામાં ચર્ચા કે ટીકાત્મક સમીક્ષા થઈ શકતી નથી.

(2) વડી અદાલતનું અપીલો ક્ષેત્રાધિકાર

- રાજ્યની વડી અદાલતના હકૂમતમાં રહેલી અને તેના અંકુશ નીચે કામ કરતી અદાલતોના ચુકાદાઓ વિરુદ્ધની અપીલો સાંભળવાના વડી અદાલતના અધિકારને અપીલો ક્ષેત્રાધિકાર કહે છે.
- વડી અદાલત તેના તાબાની અદાલતો કે ટ્રિબ્યુનલોના ચુકાદા વિરુદ્ધની અપીલો સાંભળે છે.

- જિલ્લાની ફેજદારી અદાલત (સેશન્સ કોર્ટ) ના ન્યાયાધીશે આરોપીને તેના ગુના માટે ચાર વર્ષ કરતાં વધારે વર્ષની સજ કરી હોય, એવા ચુકાદા વિરુદ્ધ પક્ષકાર વડી અદાલતમાં અપીલ કરી શકે છે.
- ફેજદારી અદાલતે (સેશન્સ કોર્ટ) કોઈ આરોપીને તેની નીચેની ફેજદારી અદાલતના ચુકાદા વિરુદ્ધ હત્યાના આરોપસર મૃત્યુંડની સજ ફરમાવી હોય, તેવા કેસમાં વડી અદાલતમાં અપીલ કરી શકાય છે.

- ટ્રિબ્યુનલના ચુકાદાથી નારાજ થયેલ પક્ષકારો વડી અદાલતમાં અપીલ કરીને ન્યાય મેળવી શકે છે.
- પોતાના તાબા હેઠળની કોઈ અદાલતમાં નિકાલ થયા કિના પડી રહેલા કેસમાં બંધારણના અર્થધટન સંબંધી પ્રશ્ન રહેલો છે, એમ વડી અદાલતને જણાય ત્યારે તે એ કેસને પોતાની અદાલતમાં તબદીલ (Transfer) કરીને તેનો નિકાલ કરી શકે છે.

(3) નઝીરી અદાલત

- અદાલતના ચુકાણની નોંધ (Records) પુરાવાનું મૂલ્ય ધરાવે છે અને જ્યારે તે રજૂ કરવામાં આવે ત્યારે તેની કાયદેસરતા સામે કોઈ વાંધી લઈ શકાતો નથી, તેને નઝીરી અદાલત (Court of Records) કહેવામાં આવે છે.
- સર્વોચ્ચ અદાલતે નઝીરી અદાલત તરીકે નીચે મુજબ અધિકારો ધરાવે છે:

- જુદી જુદી અદાલતોએ આપેલા ચુકાદાઓ, કાયદાનાં અર્થધટનો, સ્વીકારવામાં આવેલી પ્રણાલિકાઓ વગેરેને સર્વોચ્ચ અદાલત દસ્તાવેજો સ્વરૂપે સાચવે છે.
- એ ચુકાદાઓને નમૂનારૂપ ગણી બીજી અદાલતો તેમને આધારે ચુકાદા આપે છે.
- સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયો અને ચુકાદાઓ આખરી ગણાય છે. તેમની વિરુદ્ધ અપીલ થઈ શકતી નથી.

- સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયો અને ચુકાદા દેશના તમામ નાગરિકોને અને દેશની બધી અદાલતોને માટે બંધનકર્તી હોય છે.
- સર્વોચ્ચ અદાલત દેશની તમામ અદાલતોની કાર્યવાહી માટે નિયમો ઘડે છે. એ નિયમોનું પાલન કરવાનું બધી અદાલતો માટે અનિવાર્ય છે. તેના નિર્ણયો અને ચુકાદાઓનો ભંગ કરનારને તે સર્વોચ્ચ અદાલતના તિરસ્કાર માટે શિક્ષા કરી શકે છે.

➤ સર્વોચ્ચ અદાલત દરેક પ્રકારના કેસમાં આપેલા પોતાના ચુકાએની નોંધ (Record) રાખે છે. અને પ્રકાશિત કરે છે.

(4) લોકઅદાલતો અને જાહેર હિતના દાવાઓ

- લોકઅદાલતો સ્થાનિક કક્ષાએ સમાજના ગરીબ અને શોષિત લોકોને સરળ રીતે, ઝડપી અને સસ્તો ન્યાય મળે એ હેતુથી લોકઅદાલતોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે.
- લોકઅદાલતોના પક્ષકારો માટે અમદાવાદમાં ‘કાનૂની સેવા સત્તામંડળ’ નામની સંસ્થા મફત કાનૂની સહાય અને માર્ગદર્શન કેન્દ્ર તરીકે કામ કરે છે. લોકઅદાલત રવિવાર કે રજાના દિવસે બંને પક્ષકારોની સંમતિથી જિલ્લામથકે અથવા તાલુકામથકે યોજવામાં આવે છે.

➤ લોકઅદાલતોની કામગીરી સ્વૈચ્છિક હોય છે. લોકઅદાલતોમાં
મુખ્યત્વે મોટર-વાહન અક્સમાત અને વળતર, લઘ્નવિષેદ,
ભરણપોષણ, સામાન્ય લેણાં, ખાનગી ફરિયાદો, પોલીસ ફરિયાદો
વગેરે બાબતો અંગેના વિવાદો ઉકેલવામાં આવે છે.

લોકઅદાલતોમાં વકીલોને સ્થાન હોતું નથી. પરંતુ સમાધાનની
પ્રક્રિયામાં પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકો, સામાજિક કાર્યકરો, કેળવણીકારો,
પોલીસ અધિકારીઓ, વીમા કંપનીના અધિકારીઓ, નિવૃત્ત
ન્યાયાધીશ કે ન્યાયિક અધિકારીઓ વગેરે ઉપસ્થિત રહે છે.

➤ લોક અદાલતોમાં વકીલોને સ્થાન હોતું નથી. પરંતુ સમાધાનની પ્રક્રિયામાં પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકો, સામાજિક કાર્યકરો, કેળવણીકારો, પોલીસ અધિકારીઓ, વીમા કંપનીના અધિકારીઓ, નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ કે ન્યાયિક અધિકારીઓ વગેરે ઉપસ્થિત રહે છે. લોકઅદાલતોમાં સ્થળ પર જ બંને પક્ષો વચ્ચે શાંતિથી કાયમી સમાધાન કરાવવામાં આવે છે. અહીં બંને પક્ષોનું હિત અને માન

જગવાય છે. બંને પક્ષોમાંથી કોઈની જીત કે હાર હોતી નથી.
વખોથી વિલંબમાં પડેલા કેસોનો ઝડપી અને બિનઘર્યાજ
નિકાલ થાય છે. વળી, લોકઅદાલતોના ચુકાણાઓને કાનૂની
પીઠબળ પણ પૂર્ણ પાડવામાં આવ્યું છે. આથી જ
લોકઅદાલતો લોકોમાં આકર્ષણું કેંદ્ર બની છે.

□ જહેર હિતના દાવાઓ :

➤ જહેર હિતની અરજુઓ વડી અદાલત અને સર્વોચ્ચ અદાલતમાં કરી શકાય છે. બંને અદાલતો જહેર હિતના દાવાને માત્ર પોસ્ટકાર્ડ કે સામાન્ય પત્ર દ્વારા થયેલી ફરિયાદની અરજુ તરીકે સ્વીકારે છે અને સંબંધિતોને તે અંગે જરૂરી આદેશો આપે છે. (નાગરિકોના અધિકારો કે જહેર હિતના ભંગ અંગે વર્તમાનપત્રોમાં છપાવેલા સમાચારોનો આશરો લઈને વડી અદાલત કે સર્વોચ્ચ અદાલત આપમેળે (સુમો મોટો) ફરિયાદ દાખલ કરી કાનૂની પગલાં લઈ શકે છે.)

(5) તાબાની અદાલતો

- રાજ્યની વડી અદાલત (હાઇકોર્ટ) ની હકુમતમાં રહેલી અને તેના અંકુશ નીચે કામ કરતી અદાલતો "તાબાની અદાલતો" અથવા 'નીચલી અદાલતો' કહેવાય છે.
- તાબાની અદાલતોમાં રાજ્યની તમામ જિલ્લા અદાલતો અને તાલુકા અદાલતોનો સમાવેશ થાય છે.
- રાજ્યની બધી તાબાની અદાલતો વડી અદાલતના નિરીક્ષણ હેઠળ કામ કરે છે.
- દરેક જિલ્લામાં દીવાની અને ફોર્જદારી અદાલતો હોય છે.

- જિલ્લા અદાલતમાં દીવાની દાવા ચલાવનાર ન્યાયાધીશને જિલ્લા ન્યાયાધીશ અને ફોજદારી મુકદમા ચલાવનાર ન્યાયાધીશને સેશન્સ ન્યાયાધીશ કહેવાય છે. જિલ્લા અદાલતો તેના તાબા હેઠળની અદાલતોના ચુકાદાઓ સામેની અરજીઓની સુનાવણી કરે છે.
- દરેક જિલ્લાની દીવાની અદાલતોમાં એક લાખ રૂપિયા સુધીના દાવાઓ તેમજ સરકારે કરેલા કે સરકાર સામેના કેસો ચલાવવાની સત્તા છે. આ કોટના સિવિલ જજ લગ્ન, છૂટાછેડા, ભરણપોષણ, જમીન સંપાદનને લગતા કે વળતરને લગતા દાવાઓ અને વાલીપણાને લગતા કેસો ચલાવવાની સત્તા ધરાવે છે.

- ફેજદારી અદાલતોમાં સેશન્સ કોર્ટ અને તેની હકુમત નીચે પ્રથમ વર્ગના ન્યાયાધીશ અને દ્વિતીય વર્ગના ન્યાયાધીશની અદાલતો, મામલતદાર અને એકલિક્યુટિવ મેજિસ્ટ્રેટ કોર્ટ હોય છે,
- આ અદાલતોમાં 3 વર્ષથી માંડીને 10 વર્ષ સુધીની કેદની સજા અને 5000 કે તેથી વધુ રકમ સુધીના દંડની તથા હત્યાના કેસમાં મૃત્યુદંડ, ફાંસીની કે જન્મટીપની આજીવન કારાવાસ જેવી સજાઓ કરવાની સત્તા ધરાવે છે.
- આ ઉપરાંત, તાબાની અદાલતોમાં ફાસ્ટ ટ્રેક કોર્ટ, પોટા કોર્ટ, સ્મોલ કોર્ટ, ફેમિલી કોર્ટ, લેબર કોર્ટ, ટ્રિબ્યુનલો (ખાસ અદાલતો) પણ હોય છે.

પ્રશ્ન : 4 નીચેનામાંથી યોગ્ય વિકલ્પની પસંદગી કરો :

(1) સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશો અને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની નિવૃત્તિવથ છે.

- (A) 65 અને 58**
- (B) 65 અને 60**
- (C) 60 અને 65**
- (D) 65 અને 62**

(2) જિલ્લા ન્યાયાધીશની લાયકાતમાં વકીલ તરીકેનો અનુભવ જરૂરી છે.

(A) ત્રણ વર્ષ

(C) દશ વર્ષ

(B) સાત વર્ષ

(D) પાંચ વર્ષ

(3) મિઝોરમ અને ત્રિપુરાની વડી અદાલત કયા રાજ્યમાં આવેલી છે?

(A) મેઘાલય

(C) અસમ

(B) અરુણાચલ

(D) નાગાલેન્ડ

(4) મફત કાનૂની સત્તા સેવા મંડળની કચેરીનું વડું મથક ક્યાં આવેલું છે ?

(A) વડોદરા

(B) રાજકોટ

(C) અમદાવાદ

(D) ગાંધીનગર

(5) સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયધીશની નિમણૂક કોણ કરે છે ?

(A) વડાપ્રધાન

(B) રાજ્યપતિ

(C) ઉપરાજ્યપતિ

(D) કાયદા પ્રધાન

(6) ગ્રાહકોની ફરિયાદના નિવારણ માટે કઈ સંસ્થાની રચના થઈ છે?

(A) મફત કાનૂની સલાહ કેન્દ્ર

(B) દિવાની કોર્ટ

(C) ગ્રાહક ફોરમ

(D) સ્પોલ કોર્ઝ કોર્ટ

Thanks

For watching